

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра дошкільної та початкової освіти

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня: «магістр»

на тему:

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ КЕРІВНИЦТВО ФОРМУВАННЯМ СУБ'ЄКТНОЇ ПОЗИЦІЇ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЗАСОБОМ ТЕХНОЛОГІЇ ПОРТФОЛІО

Виконала:

студентка II курсу магістратури, 61 групи
спеціальності 013 «Початкова освіта»

Безнощенко Любов Василівна

Науковий керівник:

к. пед. н., доцент Притулик Наталія Валеріївна

Чернігів - 2024

Роботу подано до розгляду « ___ » _____ 2023 року.

Студентка

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

Науковий керівник

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засідання кафедри *дошкільної та початкової освіти*
протокол № _____ від « ___ » _____ 2023 р.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри

_____ (підпис)

Ірина ТУРЧИНА

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

БЕЗНОЩЕНКО Л.В. Психолого-педагогічне керівництво формуванням суб'єктної позиції молодшого школяра засобом технології портфоліо.

Робота присвячена розробці та експериментальній перевірці методичних рекомендацій щодо впровадження технології портфоліо як засобу формування суб'єктної позиції молодшого школяра. В межах дослідження здійснено аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми формування суб'єктної позиції молодшого школяра та впровадження технології портфоліо. Досліджено стан впровадження технології портфоліо в сучасній практиці, виявлено певні недоліки у застосуванні даного методу при формувальному оцінюванні. Розроблено педагогічні рекомендації щодо ефективного формування суб'єктної позиції молодшого школяра. Обґрунтовано рекомендації для вчителів початкової школи щодо використання технології портфоліо для формування суб'єктної позиції молодших школярів.

Ключові слова: портфоліо, молодший школяр, самопрезентація, портфоліо школяра, формування суб'єктної позиції.

ABSTRACT

Beznoshchenko L.V. Psychological and pedagogical guidance in the formation of the subject position of a junior highschool student by means of portfolio technology.

The work is devoted to the development and experimental verification of methodological recommendations for the introduction of portfolio technology as a means of forming the subject position of a junior highschool student. Within the framework of the study, an analysis of psychological-pedagogical and methodical literature on the problem of forming the subject position of a junior high school student and the introduction of portfolio technology was carried out. The state of implementation of portfolio technology in modern practice has been studied, and certain shortcomings in the application of this method in formative assessment have been identified. Pedagogical recommendations have been developed for the effective formation of the subject position of a junior high school student and to check their correctness in the educational process. Recommendations for primary school teachers regarding the use of portfolio technology to form the subject position of younger schoolchildren are substantiated.

Keywords: portfolio, junior high school student, self-presentation, school student's portfolio, formation of subject position.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СУБ'ЄКТНОЇ ПОЗИЦІЇ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЗАСОБОМ ТЕХНОЛОГІЇ ПОРТФОЛІО.....	8
1.1. Сутність суб'єктної позиції молодшого школяра та суб'єктних відносин в освітньому процесі.....	8
1.2. Особливості технології портфоліо.....	12
1.3. Види портфоліо	17
Висновки до першого розділу	27
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПОРТФОЛІО ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ СУБ'ЄКТНОЇ ПОЗИЦІЇ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА	28
2.1. Особливості впровадження портфоліо в сучасній початковій школі.....	28
2.2. Методичні рекомендації щодо використання технології портфоліо для формування суб'єктної позиції молодшого школяра та перевірки їх ефективності.....	34
Висновки до другого розділу.....	43
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	48

ВСТУП

Актуальність дослідження.

Згідно з Концепцією Нової української школи серед інших підходів до оцінювання задекларовано формувальне, одним з особливостей якого є формування належної суб'єктної позиції молодшого школяра. Суб'єктна позиція учня є запорукою розвитку смислових орієнтирів школярів, де цінності вчення та підготовки до професійного вибору, поєднуючись, утворюють систему суспільно та особистісно значущих цінностей, якою керується особистість у діяльності, та яка визначає її активність у досягненні освітнього результату. Отже, саме суб'єктна позиція молодшого школяра є мотивацією та цілеспрямованістю учня не тільки на весь подальший процес навчання, але й на майбутню професійну діяльність.

За таких умов важливого значення набувають технології формування суб'єктної позиції молодшого школяра в освітньому процесі, чільне місце серед яких займає портфоліо.

Портфоліо школяра – це перший крок на етапі формування власних перемог, розчарувань, відкриттів, переживань. Це своєрідна «скарбничка» досягнень, можливість учневі повторно пережити позитивні емоції.

Портфоліо виконує функцію накопичення, фіксування та оцінки особистих досягнень дитини у певному часовому проміжку; є доповненням до традиційних способів контролю знань та умінь; спосіб урахування результатів, отриманих учнями у різних сферах соціальної, навчальної, творчої, комунікативної діяльності. Застосування портфоліо дозволяє вчителю створити кожному учню індивідуальну ситуацію «переживання успіху». Портфоліо дитини розглядається як особисті досягнення у всіх видах діяльності, які збираються протягом усього часу перебування учня у школі. Введення портфоліо дозволяє вчителю від початку вступу дитини до навчального закладу збирати та систематизувати інформацію про школяра,

фіксувати унікальні особливості дитини.

Особливу увагу окресленому питанню приділено в наукових працях Н.М. Деньга, О.Л. Фідкевич, Н.Б. Ларіонової, О.О. Онопріско, Н.М. Стрельцової, які у власних дослідженнях обґрунтували результат технології портфоліо для набуття компетентностей: інформаційної, комунікативної та вміння вчитися впродовж життя.

Проблему не можна вважати остаточно вирішеною, оскільки аспект формування суб'єктної позиції молодшого школяра засобом технології портфоліо досліджений недостатньо. Це зумовило вибір теми кваліфікаційної роботи «Формування суб'єктної позиції молодшого школяра засобом технології портфоліо» та підтверджує її актуальність.

Об'єктом дослідження є освітній процес в початковій школі.

Мета дослідження: розробити та експериментально перевірити педагогічні рекомендації щодо впровадження технології портфоліо як засобу формування суб'єктної позиції молодшого школяра.

Завдання дослідження:

- здійснити аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми формування суб'єктної позиції молодшого школяра та впровадження технології портфоліо;

- дослідити стан впровадження портфоліо в сучасній початковій школі;

розробити педагогічні рекомендації щодо ефективного формування суб'єктної позиції молодшого школяра та перевірити їх правильність в освітньому процесі

Предмет дослідження - технологія портфоліо як засіб формування суб'єктної позиції молодшого школяра.

Для розв'язання поставлених завдань застосовувалися такі **методи дослідження:** теоретичні (узагальнення та систематизація педагогічної літератури, аналіз), емпіричні (анкетування, узагальнення педагогічного

досвіду, експериментальна робота) та методи математичної статистики

Апробація матеріалів відбулася на Всеукраїнській онлайн-конференції з міжнародною участю “Стратегії та практика організації освітнього процесу в умовах невизначеності: нові виклики та перспективи реалізації ”(30 травня 2023р., м. Чернігів).

Публікації за темою дослідження:

Безнощенко Л., Притулик Н. Обґрунтування ролі технологія портфоліо в процесі формування суб’єктної позиції молодшого школяра / Матеріали Всеукраїнської онлайн-конференції з міжнародною участю "Стратегії та практика організації освітнього процесу в умовах невизначеності: нові виклики та перспективи реалізації "(30 травня 2023р., м.Чернігів). Чернігів: НУЧК імені Т.Г. Шевченка, 2023. С. 66-68.

Експериментальна база дослідження. Експеримент проводився на базі Чемерського закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів Кіптівської територіальної громади Чернігівської області. До анкетування були залучені учні, батьки учнів та педагоги 1 – 4 класів.

Практичне значення результатів роботи полягає в розробці конкретних педагогічних рекомендацій для вчителів початкової школи щодо впровадження технології портфоліо для формування суб’єктної позиції молодших школярів.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 58 найменувань, роботу доповнено таблицями та діаграмами. Загальний обсяг роботи 53 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СУБ'ЄКТНОЇ ПОЗИЦІЇ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЗАСОБОМ ТЕХНОЛОГІЇ ПОРТФОЛІО

1.1. Сутність суб'єктної позиції молодшого школяра в освітньому процесі

Питання формування суб'єктної позиції школяра в освітньому процесі є актуальним для педагогічної науки та практики. Її прояви свідчать про особливості мотиваційної сфери особистості під час вирішення освітніх завдань. Активність, що виявляється особистістю у процесі набуття знань, постає як наслідок освітніх потреб, мотивів та цілей, які спрямовані на досягнення освітніх результатів.

Формування суб'єктної позиції школяра, за умов традиційного освітнього процесу, завжди було проблемою для педагога, оскільки в умовах традиційної освіти, де переважно здійснювалася передача готового результату, не стимулювалась активність учнів у процесі придбання знань. Саме тому традиційний освітній процес не завжди сприяв якісному вирішенню питання, якому присвячена наша робота.

Пошук нових підходів до формування суб'єктної позиції школяра в освітньому процесі загальноосвітньої школи призводить до ідеї аналізу проблеми в умовах соціокультурних перетворень, що здійснюються в сучасній школі.

Зміни, характерні для сучасної школи, зумовлені дією ряду соціокультурних факторів. Вони об'єктивно сприяють створенню такої освітньої системи, де значно розширюються можливості становлення та формування нового культурного типу особистості як продукту діяльності школи. Важливою характеристикою такого типу є висока готовність до проєктування свого майбутнього. У змісті цього проєктування особливе місце посідають життєві та професійні плани школяра [1, С. 11]. Саме вони, будучи

основою цілепокладання в життєдіяльності школяра, забезпечують розвиток здібностей та інтересів учнів, створюють культурно-освітні умови, що є фундаментом активності суб'єкта у досягненні цілей освіти.

У педагогічних дослідженнях розрізняють зовнішні та внутрішні соціокультурні фактори, що забезпечують формування культурного типу особистості, що відрізняється високим ступенем суб'єктності в освітньому процесі [2]. До зовнішніх факторів відносяться:

- соціально-культурний простір освітнього закладу, що сприяє проєктування особистих та професійних цілей школярів;
- культурний рівень громадських інститутів, із якими взаємодіє школа;
- матеріально-технічна, методична та технологічна готовність школи до соціокультурних перетворень, що відповідають сучасним суспільним викликам [29].

- До внутрішніх факторів:

- соціокультурне середовище школи, що відображає характер взаємовідносин у педагогічному та учнівському колективах;
- прагнення та готовність педагогів до розробки та реалізації педагогічних технологій, що забезпечують високий рівень освіти школярів;
- емоційно-культурна атмосфера у шкільництві, що створює комфортні умови діяльності суб'єктам освіти;
- наявність системи виховної роботи, спрямованої на розвиток готовності школярів до проєктування життєвих та професійних планів [29].

Серед соціокультурних факторів, що визначають становлення та розвиток суб'єктної позиції школярів, особливе місце посідають ті, що сприяють життєдіяльності навчального закладу як відкритої освітньої системи. Це зовнішнє оточення закладу освіти, її культурно-освітня оболонка. В ній організовано її продуктивну взаємодію з іншими суб'єктами, зацікавленими в її успіху: професійно-освітні заклади, організації та установи,

що належать до сфери суспільного виробництва, громадські та державні інститути, батьківська громадськість [3].

Виявлення та реалізація педагогічних потенціалів таких факторів є побудовою деякої стратегічної лінії виховання, яка спрямована в майбутнє школяра. Ціннісно-сміслова складова пов'язана з побудовою життєвих цілей та перспектив. І чим чіткіше ці цілі збудовані, тим більше впевненості у тому, що особистість займатиме суб'єктну позицію стосовно своєї основної діяльності вчення.

Суб'єктність – це так званий «діяльнісно-перетворювальний спосіб буття людини» [5]. Суб'єкт певної діяльності відрізняється тим, що він активно освоює цю діяльність, виявляє здатність до її творчого перетворення. Водночас суб'єкт діяльності, зазначає О.О. Єжова, шукає можливість адекватно оцінювати результати цього перетворення, знаходити ефективні способи досягнення намічених результатів, контролювати весь перебіг провадження діяльності, коригувати її зміст.

Розвиток суб'єктності школяра за умов соціокультурних перетворень школи можна розглядати з позиції аналізу соціально-педагогічних механізмів формування суб'єктної позиції школяра. Одним із найбільш значущих таких механізмів виступає цілепокладання, суб'єктом якого є сам школяр. Сукупність зазначених вище зовнішніх і внутрішніх соціокультурних чинників накладає певний відбиток активності позиції школяра освіти, характер якої залежить від сформованості цілей діяльності. Ці цілі завжди суб'єктивні, але залежні від соціокультурної ситуації, у якій здійснюється діяльність школяра [6].

В одних випадках вони знаходять підтримку педагога, отже відповідають прийнятним цінностям, в яких здійснюється освітня діяльність школи, класу, окремого учня. Тоді позиція суб'єкта схвалюється з боку педагогів. В інших випадках між суб'єктивними цілями особистості та тими цінностями, якими має керуватися особистість, можуть з'являтися розбіжності

та протиріччя. Тут виникає ситуація, коли суб'єктивні цілі як механізми суб'єктності школяра зосереджені на таких цінностях, які не мають високої суспільної та моральної оцінки.

У зв'язку з цим у виховній роботі, спрямованій на формування суб'єктної позиції школяра в процесі освіти, особливу увагу необхідно приділяти постановці кожної з таких цілей, які, з одного боку, відображають реальні можливості та потреби особистості, а з іншого - відповідають суспільно значущим цінностям, тим самим цінностям, що відбивають суспільні виклики, реальну соціокультурну ситуацію, в якій діє особистість. Тоді суб'єктна позиція особистості школяра буде зосереджена на розвитку в інтелектуальному, соціальному, емоційно-вольовому, етичному та конструктивно-практичному плані.

Світовий досвід роботи з портфоліо (США, Франція, Великобританія) демонструє, що це дуже гнучкий інструмент, який може використовуватись у широкому діапазоні: від моніторингу індивідуальних досягнень до форми альтернативного іспиту.

При створенні та аналізі портфоліо акцент може ставитися або на спостереженні за індивідуальним прогресом учня, не в порівнянні з успіхами інших дітей та заданими навчальними параметрами, або на оцінку досягнень учня в освоєнні певної навчальної програми. Тоді підсумковий документ портфоліо може розглядатися як аналог атестата (наприклад, портфоліо в профільній американській школі).

Останніми роками виникають універсальні, наприклад, міжнародні формати портфоліо. У Європі все більшого поширення набуває Мовне портфоліо. Портфоліо розробляється під егідою Ради Європи, у країнах, що приєднуються до цих розробок, вони отримують державну підтримку. Вже здобула популярність модель мовного портфоліо для підлітків та молодших школярів.

Європейське мовне портфоліо розглядається як засіб, який дозволяє

дитині, молодій людині або дорослому показати та документально підтвердити свої знання іноземної мови, незалежно від того, де вони були придбані.

Формування суб'єктної позиції є важливим, оскільки в процесі навчальної діяльності розвивається почуття обов'язку і відповідальності.

1.2. Особливості технології портфоліо

Для формування суб'єктної позиції молодшого школяра та суб'єктних відносин досить ефективним є запровадження технології портфоліо, одним з основних елементів інновації в освіті. Однак, не варто думати, що портфоліо є винахід сучасних вчених-методистів. У XIX столітті італійське слово Портфоліо позначало альбом з фотографіями. В епоху Відродження архітектори та художники привозили із собою «портфоліо», коли претендували на місце у будівельному проєкті чи Академії мистецтв. З допомогою зібраних документів можна було скласти враження себе майбутнього роботодавця [47].

Ідея використання портфоліо у сфері освіти належить Сполученим Штатам. Вона виникла там у 80-х роках і досі широко використовується.

Основними цілями та завданнями створення портфоліо у початковій школі є:

- підвищення самооцінки учня, створення ситуації «успіху»;
- розкриття особистих здібностей кожного школяра;
- постановка правильних цілей та завдань, мотивація творчого та індивідуального розвитку;
- розвиток позитивних моральних якостей;
- розвиток вміння аналізувати та робити висновки у різних ситуаціях;

- мотивація прагнення самовдосконалення.

«Портфоліо» є досить важливим проектом у школі, адже під час його розробки дитина осмислює свої перші здобутки, усвідомлює свої можливості та формує власне ставлення до результатів.

Портфоліо школяра – це перший крок на етапі формування власної думки дитини, її індивідуальності: аналіз перемог, розчарувань, відкриттів, переживань. Це своєрідна «скарбничка» досягнень, можливість повторно пережити позитивні емоції [39].

Серед особливостей портфоліо школярів можна назвати: портфоліо як засіб накопичення, фіксування та оцінки особистих досягнень дитини у певному часовому проміжку; портфоліо як доповнення до традиційних способів контролю знань та умінь; портфоліо як спосіб врахування результатів, отриманих учнями у різних сферах - соціальній, навчальній, творчій, комунікативній.

Це є одним із елементів практико-орієнтованого підходу до освіти. портфоліо як форма подання особистої спрямованості досягнень у навчанні конкретного учня, що відповідає завданням профільного навчання. застосування портфоліо дозволяє вчителю створити кожному учню індивідуальну ситуацію «переживання успіху». Портфоліо дитини розглядається як особисті досягнення у всіх видах діяльності, які збираються протягом усього часу перебування учня у школі. Введення портфоліо дозволяє вчителю від початку вступу дитини до навчального закладу збирати та систематизувати інформацію про школяра, фіксувати унікальні особливості дитини.

Можна виділити кілька відмінних рис портфоліо школяра і портфоліо студента. Насамперед, портфоліо студента більш конкретизовано та систематизовано, у ньому знаходиться лише необхідна інформація без ліричних відступів та графічних ілюстрацій. Дуже часто школярам для створення індивідуального пакету особистих досягнень потрібна допомога

старших, а студент, як особистість, що повністю сформувалася, може зробити цю процедуру самостійно. У школяра портфоліо – це власноруч написана книга, яку він створював самостійно за допомогою вчителів та батьків, у ній можна знайти його інтереси, мрії та бажання. Крім того, портфоліо учня школи може виражати його власну оцінку дійсності [18].

Психологи вважають, що саме оціночно-діагностичне портфоліо є основною частиною програми розвитку дитини. Для школяра важливу роль відіграє зовнішнє оформлення портфоліо. Воно має зацікавлювати, залучати: сухий текст у ньому бажано розбавити тематичними картинками.

Основними подібностями портфоліо школяра та портфоліо студента є: технологія створення портфоліо лежить в основі освітньої технології, яка забезпечує особистісно-орієнтований підхід в освіті. позитивним моментом в інноваційному методі «портфоліо» є те, що він спрямований безпосередньо на взаємну співпрацю: школяра та вчителя, студента та викладача, колег та батьків. Він є одночасно методом, процесом організації, формою та технологією роботи. цей метод дозволяє безперервно оцінювати досягнення учня, удосконалюючи процес освіти.

Портфоліо часто виглядає як звичайна папка з файлами, тому до неї легко вносити корективи. Існує кілька варіантів оформлення портфоліо: електронне портфоліо. Цей вид оформлення є порівняно новим. Дедалі більше школярів вважають за краще вибирати саме його, не кажучи вже про студентів. Портфоліо в електронному варіанті – це чудово оформлені документи, прикрашені додатковими ефектами, які можна брати всюди із собою. Традиційне портфоліо - у вигляді папки документів. Головна умова під час створення портфоліо – це добровільність. Тільки зроблена за власним бажанням папка документів піде на користь учню.

Портфоліо не повинно мати формальний характер, в іншому випадку воно буде тільки тягарем і викладачеві, і учневі. Творець має бути особисто зацікавлений у його оформленні. Навіть відбір необхідного матеріалу у

школярів та студентів має відбуватися самостійно. Якщо школяр не вважає за потрібне розміщувати в папці ту чи іншу інформацію, тиснути на нього не варто, інакше портфоліо перестане бути індивідуальним. Також варто чітко розуміти мету накопичення інформації, створення безпосередньо такого документа як портфоліо. Дані можуть збирати виявлення результатів діяльності за певним напрямом. Другою метою є накопичення інформації за певний часовий проміжок. Проаналізувавши дані, можна виявити тенденції розвитку учня.

Можуть складатися і тематичні портфоліо в залежності від того, який результат передбачається досягти. Тематика рубрик, розділів, і навіть їх кількість визначається індивідуально кожному за учня. Ще однією умовою створення портфоліо є зручність зберігання: отриманий матеріал необхідно систематизувати таким чином, щоб при використанні не виникло жодних труднощів. Не варто забувати про систематичне поповнення інформацією, інакше портфоліо перестане бути актуальним. Щоб правильно дібрати матеріали для портфоліо, дозволяється використовувати різні критерії. Подібні рекомендації мають на прикладі сприяти організації навчального процесу школярів.

Прикладом таких критеріїв є:

- декілька найкращих робіт з поточного курсу;
- твір з початку, середини та кінця курсу;
- роботи, що показують досягнення учня;
- декілька робіт, що стали приводом для гордості;
- твори, які, на думку дитини, гідні того, щоби їх оцінили (друзі, гості навчального закладу, батьки).

Тільки після цього учень зможе правильно визначитися з майбутньою спеціальністю та вибрати правильний шлях в житті.

Оскільки роботи, об'єднані в портфоліо, дуже часто мають рівень, придатний для пред'явлення, крім того, оформлення портфоліо досить

естетично привабливе і знаходиться у відкритому доступі для огляду ззовні, портфоліо годиться для демонстрації третім особам. Показати власні досягнення можна у певний день, наприклад, на батьківських зборах або на позакласному заході.

Вищевказана процедура захисту чи пред'явлення портфоліо може бути приводом для демонстрації індивідуального зростання досягнень школярів та під час роботи. Презентацію портфоліо можна поєднати з більш менш підготовленим звітом учня про процес власної роботи та навчальні зусилля. Також можна презентувати портфоліо і під час іспиту, під час чого можна розповісти і про процес роботи, і про її результати.

Цінність портфоліо полягає в тому, що за його допомогою можна вибудувати навчальний процес, що дозволяє формувати та розвивати когнітивно-особистісні особливості, що висуваються освітніми стандартами, як необхідні для участі у житті демократичного суспільства. Застосування портфоліо забезпечує побудову планів зростання у професійному значенні, стимулює учнів брати участь у конкурсах. Воно повністю відповідає інтересам школярів.

Отже, портфоліо є ефективною технологією формувального оцінювання, яка характеризується низкою особливостей та переваг, порівняно із традиційними способами оцінювання. У педагогічній літературі портфоліо визначається як:

- спосіб фіксування, накопичення й оцінювання (та самооцінювання) індивідуальних досягнень учня в певний період навчання;
- персональна колекція робіт учня, що всебічно демонструє не тільки його навчальні і творчі результати, але й зусилля, докладені для їх досягнення.
- технологія формування ключових компетентностей учня.

Результатом роботи над створенням портфоліо є сформовані компетентності:

- вміння вчитися;
- інформаційна;
- комунікативна [18].

1.3. Види портфоліо

За всієї різноманітності моделей портфоліо, відмінності освітніх та професійних сфер, у яких вони функціонують, конкретних цілей та вимог, на які орієнтовані ті чи інші види портфоліо, існує певна типологія портфоліо. Найбільш традиційною можна вважати ту, в якій за основу береться характер і структура представлених у портфоліо матеріалів. Можна умовно назвати її типологією від учня. У цьому випадку виділяють такі види портфоліо (табл.1.1):

Таблиця 1.1

Види портфоліо

Вид	Характеристика
1	2
Портфоліо Документів або «Робоче» портфоліо	Включає в себе колекцію робіт, зібраних за певний період навчання, що демонструє прогрес учня в будь-якій навчальній сфері. Може містити будь-які матеріали, у тому числі плани та чернетки, які показують, яких успіхів досяг учень у процесі навчання, з моменту, як він поставив перед собою певну мету і до того, як він її досяг. Тому в портфоліо можуть бути представлені як успішні, і невдалі, пробні роботи
Портфоліо процесу	Віддзеркалює всі фази та етапи навчання. Дозволяє показати, як учень інтегрує спеціальні знання і навички і досягає прогресу, опановуючи певні вміння як на

	початковому, так і на високому рівні. Крім того, демонструє процес рефлексії учням власного навчального досвіду та включає щоденники самоспостереження та різні форми самозвіту
1	2
Показове портфоліо	<p>Дозволяє найкраще оцінити досягнення учня з основних предметів шкільної програми. Може включати лише найкращі роботи, відібрані під час спільного обговорення учнем та педагогом. Як правило, включає різноманітні аудіо та відео записи, фотографії, електронні версії робіт. Подані матеріали можуть супроводжуватися письмовими коментарями учня, які обґрунтовують вибір представлених ним робіт.</p> <p>Іншою підставою виділення різних типів портфоліо служить те, з якою метою воно створюється й у яких ситуаціях можна використовувати.</p>
Портфоліо розвитку	Вчитель, зацікавлений у спостереженні за тим, яких успіхів досягає учень, наскільки він прогресує протягом навчального року, наприклад, у освоєнні мови чи математики, може звернутися до портфоліо розвитку, яке містить приклади навчальних робіт, а також оцінки учнем своїх результатів. Це портфоліо забезпечує достовірні матеріали, які можна використовувати для оцінювання учня або для обговорення батьків на батьківських зборах
Портфоліо для планування	Вчителі можуть використовувати систему портфоліо для отримання додаткової інформації про клас. Це дозволить краще оцінити рівень можливостей дітей ще

	до початку навчального процесу та відповідно спланувати навчальний рік
1	2
Портфоліо підготовленості (proficiency)	<p>Деякі школи використовують портфоліо як визначення готовності учня до випуску. Школярам потрібно подати певну кількість матеріалів, які демонструють їх компетентність та досягнення у кількох предметних галузях.</p> <p>Це портфоліо може включати кращі учнівські роботи, зібрані на певному етапі навчання та відображати навчальні досягнення учня. Наприклад, матеріали проектів і досліджень, художні роботи, природничі експерименти, досягнення в музичній галузі, які найбільш цілісно представляють вміння та можливості учня.</p>

Будь-який варіант портфоліо може бути представлений у електронному форматі.

Усі представлені типи портфоліо поєднує те, що вони доповнюють підсумкове (summative) оцінювання, що констатує кінцеві і в основному предметно-знанні результати, що поточно, фіксує їх динаміку. Такі інструменти доцільно розглядати як діагностичні та формують (formative), що не тільки маркують навчальний результат, але коригують освітній процес і виступають для учня як навігатор навчальної діяльності.

У цьому випадку оцінювання дає учневі та вчителю інформацію, на підставі якої вони можуть вирішувати, чого досягли в процесі навчання, куди їм слід рухатися і як краще це зробити. Воно будується на регулярному зворотному зв'язку: учень отримує інформацію про свої результати та можливі подальші кроки до їх поліпшення.

З урахуванням зазначеного можна надати власне бачення місця та ролі технології портфоліо в системі формування суб'єктної позиції молодшого школяра та суб'єктних відносин (рис. 1.1).

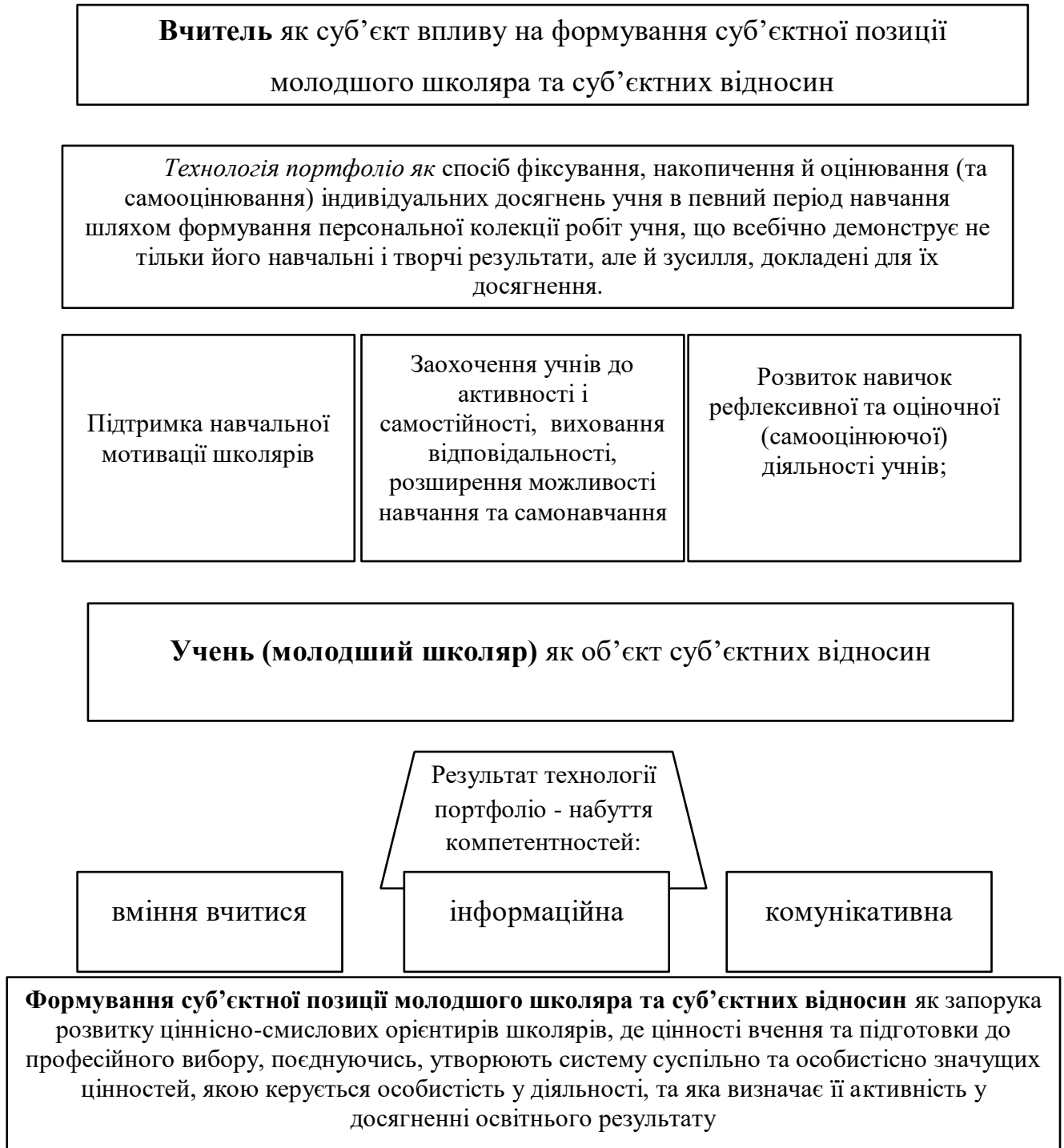

Рис. 1.1. Технологія портфоліо в процесі формування суб'єктної позиції молодшого школяра та суб'єктних відносин

Як видно, з рисунку 1.1., технологія портфоліо займає важливе значення та відіграє велику роль в процесі формування суб'єктної позиції молодшого школяра шляхом набуття найважливіших компетентностей: вміння вчитися, інформаційної та комунікативної.

Завдання цього способу оцінки, на відміну від підсумкового оцінювання, не контроль та кваліфікація навчальних досягнень, а підтримка їх зростання і, у разі портфоліо це очевидно, особистої навчальної ініціативи, яку школярі можуть реалізувати у своїй освітній установі, у сфері додаткової освіти та у просторі дистанційного навчання. Таким чином, може бути реалізована важлива ідея сьогоденної освіти, виражена в зверненій до учня пропозиції «Візьми у свої руки контроль над своєю освітою».

Портфоліо є своєрідним звітом щодо досягнень і захоплень учня. У процесі наповнення портфоліо легко відстежити прогрес у різних сферах його розвитку, оцінити здібності в умінні застосувати набуті знання на практиці.

Портфоліо дає можливість учневі розвинути здатність самостійного оцінювання своїх досягнень, підвищує самомотивацію, відповідальність: дає змогу досягти кращих результатів у процесі навчання; розвиває навички планування і постановки цілей; допомагає вчителям побачити приховані здібності учня, що необхідно для подальшого їх розвитку.

Отже, загальна мета – здобуття дітьми позитивного досвіду у роботі зі своїми матеріалами, їх систематизації, планування навчальної діяльності, її аналізу та оцінки, форм презентації своїх досягнень.

Для досягнення поставленої мети учень використовує «Щоденник мого зростання» (накопичувальна папка в 1–2 класах або портфоліо - папка індивідуальних досягнень у 3 – 4 класах).

Класний керівник проводить інформаційну роботу з формування портфоліо з учнями та його батьками.

Керівник шкільного методичного об'єднання координує діяльність вчителів з цього напрямку роботи.

Психолог проводить індивідуальну діагностику професійної спрямованості особистості.

Заступник директора школи з виховної роботи інформує педагогів про заходи, що проводяться, участь у яких гарантує поповнення змісту портфоліо учня.

Початок навчання у школі це новий важливий етап у вихованні та розвитку дитини. Ставши школярем, він вперше входить у систематичну суспільно значущу діяльність.

Саме тут він здобуває основи систематичних знань. Тут формується його моральна подоба, розвивається характер, воля.

Самореалізація становить одну із сторін життєдіяльності людини і займає значне місце у розвитку та становленні особистості. Вона втілюється у діяльності та у відносинах із соціальним середовищем.

Ефективним педагогічним засобом у рамках особистісно-орієнтованої моделі освіти виступає організація педагогом різних видів діяльності, в яких учень може бути успішним. Діти молодшого шкільного віку мислять образами, вони емоційні та чутливі, і щоб навчання було їм на радість, потрібно, щоб вони весь час, щодня отримували та створювали щось нове [1,2].

Технологія портфоліо це можливість робити щось цікаве самостійно, максимально використовуючи свої можливості.

Портфоліо передбачає співпрацю, порозуміння, атмосферу радості, захопленості, створює умови для внутрішнього мотивування процесу навчання [19]:

- надається свобода вибору. Учень має можливість вибору форм контролю, обсягу. Свобода вибору створює ситуацію, де учень відчуває себе господарем ситуації. А вибравши дії сам, учень відчуває велику відповідальність;

- максимально знімається зовнішній контроль, оскільки це

послаблює внутрішню мотивацію;

- у класі створюється атмосфера співробітництва та взаємної поваги;
- індивідуальні стандарти виробляються індивідуально самим учнем.

Портфоліо складається з трьох розділів, що представлено на рисунку 1.2:

Рис. 1.2. Структура портфоліо

Портфоліо документів включає сертифіковані (документовані) індивідуальні освітні досягнення та передбачає можливість як якісної, так і кількісної оцінки. У нього учень збирає документи про участь у грантах, про закінчення музичних чи художніх шкіл, сертифікати про проходження тестування, участь у конкурсах, змаганнях, олімпіадах тощо.

Портфоліо робіт дає широке уявлення про динаміку навчальної та творчої активності учня, спрямованість його інтересів, характер передпрофільної підготовки та профільного навчання.

Портфоліо робіт включає:

- роботи, проекти, дослідження, які учні виконали у закладах додаткової освіти;
- роботи, що дозволяють простежити динаміку навчального прогресу (класні, домашні роботи; прикладні проекти; вправи та завдання, виконані понад навчальну програму; твори, реферати, наочні посібники, творчі роботи, фотографії, замальовки, копії текстів з інтернет-сайтів, опис експериментів, аудіо -, відеокасети із записом виступу; аркуші самоконтролю з описом того, що учень не розуміє по цій темі, чому і якої допомоги він

потребує; аркуш цілей та ін.);

- власні вироби учня (моделі, вироби, картини, вірші, музичні твори власного твору, фотографії, комп'ютерні програми тощо).

У портфоліо відгуків учню пропонується подавати відгуки на творчі роботи, дослідницькі та інші проекти, участь у конференціях та різних сферах докладання сил; саморефлексія учня на різноманітну виконувану ним діяльність, починаючи з навчальної та урочної та закінчуючи хобі.

Орієнтований перелік документів «портфоліо відгуків»:

- висновок про якість виконаної роботи;
- рецензія на статтю;
- відгук про роботу у творчому колективі додаткової освіти, про виступ на науково-практичній конференції;
- резюме школяра з оцінкою власних навчальних досягнень;
- есе школяра, присвячене вибору напряму подальшого навчання;
- рекомендаційні листи;
- відгуки батьків, вчителів, однокласників та ін.

Наприкінці навчального року у кожному класі проводиться презентація портфоліо. Визначаються переможці та лауреати у різних номінаціях:

- «Найоригінальніше портфоліо»;
- «За найкраще оформлення робіт»;
- «Ідея!»;
- «За багатогранність таланту»;
- «За працелюбність»;
- «За творчий підхід» та ін. [17]

Завдяки документам портфоліо досягнення учня порівнюються не з результатами інших учнів, а з його ж власними, побудованими на його минулих успіхах і невдачах. Підсумком такої стратегії є зростання привабливості успіху, впевненості у своїх силах і як результат – оптимальна мотивація та успішне навчання.

Портфоліо є мотивуючим чинником навчання, оскільки інформація, зібрана у ньому, націлює учня на демонстрацію розвитку, містить факти просування у проекті, формує навички саморегуляції, самоконтролю.

Кожен учень захищає свій проект, тобто. отримує на виході конкретний продукт, що підтверджує заявлений учням рівень знань, умінь та навичок, що виявляє тенденції саморозвитку особистості, що демонструє потенціал подальшого вдосконалення.

Підсумком роботи учня є система технологічних компетенцій та компетенцій особистісного зростання, які є у самоаналізі презентаційних робіт з вивчених та освоєних дисциплін. Портфоліо демонструє рефлексивні здібності дитини та ступінь її мотивації у вивченні предметів за рамками освітнього мінімуму.

Використання дає чудові результати: діти працюють із величезним задоволенням, швидко захоплюються, і із задоволенням не лише виконують завдання вчителі, а й вигадують свої.

У всіх виявляються творчі здібності, розширюється кругозір. Школярі швидко навчаються аналізувати, прогнозувати, самостійно вирішити проблему, стають відповідальнішими. Портфоліо дає можливість робити щось цікаве самостійно, максимально використовуючи свої власні можливості. А вчителю вдається розкрити індивідуальні можливості кожної дитини.

Технологія портфоліо формує вміння вчитися ставити цілі, планувати та організовувати власну навчальну діяльність, а самостійне створення авторських документів – це процес творчий, орієнтований на уяву, пошук та відкриття. Це є шлях до успіху.

У початковій школі така форма оцінювання дітей як портфоліо, має насамперед носити навчальний характер, бути не формою, а «інструментом», за допомогою якого формується у молодших школярів контрольна-оцінна самостійність через підтримку їхньої високої навчальної мотивації.

Видається вкрай важливим з перших років перебування дитини в школі

привчати її до систематичної роботи зі збирання папки особистих досягнень – адже вона є «технологією погляду в себе», яка знадобиться дитині протягом усього її життя.

Таким чином, портфоліо сприяє підвищенню самооцінки учня, максимальному розкриттю індивідуальних можливостей кожної дитини, розвитку мотивації подальшого творчого зростання.

Висновки до розділу 1

Надзвичайно важливим у професійній майстерності вчителя є вміння під час навчальної діяльності учнів розвивати в них почуття обов'язку і відповідальності в навчанні. Це призведе до того, що діти намагатимуться перемогти всі ймовірні труднощі, відчуватимуть радість від цих перемог, навіть з тих предметів, до яких не мають безпосереднього інтересу.

Для формування суб'єктної позиції молодшого школяра та суб'єктних відносин досить ефективним є запровадження технології портфоліо.

У педагогічній сфері термін «портфоліо» почав використовуватися з 1990-х років. Технологія портфоліо займає важливе значення та відіграє велику роль в процесі формування суб'єктної позиції молодшого школяра шляхом набуття ключових компетенцій в Державному стандарті початкової освіти: вміння вчитися впродовж життя, інформаційної та комунікативної.

Портфоліо є своєрідним звітом щодо досягнень і захоплень учня. У процесі наповнення портфоліо легко відстежити прогрес у різних сферах його розвитку, оцінити здібності в умінні застосувати набуті знання на практиці. Портфоліо дає можливість учневі розвинути здатність самостійного оцінювання своїх досягнень, підвищує самомотивацію, відповідальність; дає змогу досягти кращих результатів у процесі навчання, розвиває навички планування і постановки цілей, допомагає вчителям побачити приховані здібності учня, що необхідно для подальшого їх розвитку.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПОРТФОЛІО ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ СУБ'ЄКТНОЇ ПОЗИЦІЇ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

2.1. Особливості впровадження портфоліо в сучасній початковій школі

Для того, щоб визначити реальний стан використання портфоліо як альтернативного способу оцінювання навчальних досягнень школярів у НУШ, встановити, які позитивні, а також негативні аспекти виявляються зазвичай на практиці, був проведений констатувальний експеримент.

До експерименту були залучені учні та їх батьки, вчителі початкових класів, зокрема: 36 учнів другого, третього та четвертого класів, 12 вчителів та 70 батьків учнів. Було проаналізовано 36 портфоліо. Кількість учнів у контрольній та експериментальній групах була однаковою.

Під час експерименту педагоги та батьки учнів особисто відповідали на запитання анкет (табл. 2.1 та 2.2), анкетування здійснювалося анонімно, щоб забезпечити максимальну достовірність відповідей.

З огляду на вік учнів, з ними проводилося особисте опитування (табл.2.3), відповіді вносилися до бланку опитувальника.

Табл.2.1

Анкета для вчителів

Номер запитання	Запитання
1.	Якою, на вашу думку, є основна мета портфоліо?
2.	Які завдання допомагає, на вашу особисту думку, вирішувати портфоліо?
3.	Чи має, на вашу думку, портфоліо переваги порівняно із іншими способами оцінювання і які?
4.	Чи має, на вашу думку, портфоліо недоліки порівняно із іншими способами оцінювання і які?
5.	Чи вважаєте ви використання портфоліо у першому класі достатньо ефективним, чи краще було б запроваджувати дану форму оцінювання пізніше і чому?
6.	Який вид портфоліо ви використовуєте у роботі з учнями 1-го класу і чому?
7.	Який вид портфоліо ви використовуєте у роботі з учнями 2-го класу і чому?
8.	Який вид портфоліо ви використовуєте у роботі з учнями 3-го класу і чому?
9.	Який вид портфоліо ви використовуєте у роботі з учнями 4-го класу і чому?
10.	Чи проводите ви спільний для учнів класу аналіз портфоліо, щоб мотивувати їх?

Табл. 2.2

Анкета для батьків

Номер запитання	Запитання
1.	Чи є портфоліо у вашої дитини?
2.	Чи подобається їй вести портфоліо?
3.	Чи вважаєте ви практику використання портфоліо вдалою і чому?
4.	Які розділи містить портфоліо вашої дитини?
5.	Чи пояснювала вам вчитель особливості даної форми оцінювання та її значення для розвитку дитини?
6.	Чи допомагаєте ви вести портфоліо? Якщо так, то яким саме чином?
7.	Чи допомагає вчителька вести портфоліо? Як саме?
8.	Наскільки охоче дитина обговорює своє портфоліо з вами?
9.	Як часто ви з дитиною обговорюєте її портфоліо та/або працюєте з ним?
10.	Чи обговорюєте ви портфоліо дитини зі вчителькою? Якщо так, то наскільки часто?
11.	Чи дійсно за портфоліо можна простежити розвиток вашої дитини?
12.	Що, на вашу думку, доцільно було б змінити у портфоліо і чому?

Таблиця 2.3

Опитувальник для учнів

Номер запитання	Запитання
1	Чи є в тебе портфоліо?
2	Чи подобається тобі його вести? Якщо так, то чому?
3	Для чого ти ведеш портфоліо?
4	Чи всім потрібне портфоліо? Якщо так то для чого?
5	Якщо ти би міг (могла) відмовитися вести портфоліо, ти б це зробив (зробила)?
6	Ти обираєш роботи для портфоліо сам, з допомогою батьків або вчителя або ж батьки чи вчитель роблять це за тебе?
7	Що ти відчуваєш, коли хтось переглядає твоє портфоліо?
8	Чи є в тебе особисті хобі та чи відображаєш ти їх в портфоліо?
9	Чи бажаєш ти, щоб твоє портфоліо бачили інші учні та вчителі?

Оцінка результатів

Відповіді оцінювалися за такими критеріями:

- мотиваційно-емоційний (питання 2, 3, 4, 5, 7 9);
- діяльнісний (питання 1, 6).

За ними ми виділили три рівні суб'єктності при роботі з портфоліо у дітей:

- Початковий – сюди ми віднесли відповіді, які вказують на те, що батьки чи вчитель обирають роботи до портфоліо, а також відповіді дітей, які вважають, що портфоліо не потрібне, їм не подобається його вести та ін.
- Середній – коли батьки або вчитель допомагають вести портфоліо, а також коли мотивація дитини у веденні портфоліо полягає в тому, що «так треба», «у всіх є – і у мене має бути», «щоб не сварили» та ін.
- Високий – дитина сама обирає роботи для свого портфоліо, їй

подобається його вести, мотивується тим, що може спостерігати як її роботи стають кращими.

Проведено дослідження на констатувальному етапі – до впровадження розроблених методичних рекомендацій щодо формування портфоліо

Отримані результати представлені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.4

Результати перевірки у відсотковому відношенні на констатувальному етапі

	Рівень сформованості портфоліо		
	Початковий	Середній	Високий
ЕГ	24%	70%	6%
КГ	23%	69%	8%

На зображеній нижче діаграмі рис. 2.1 ми порівняли рівень суб'єктності дітей молодшого шкільного віку під час роботи з портфоліо у ЕГ та КГ на констатувальному етапі експерименту.

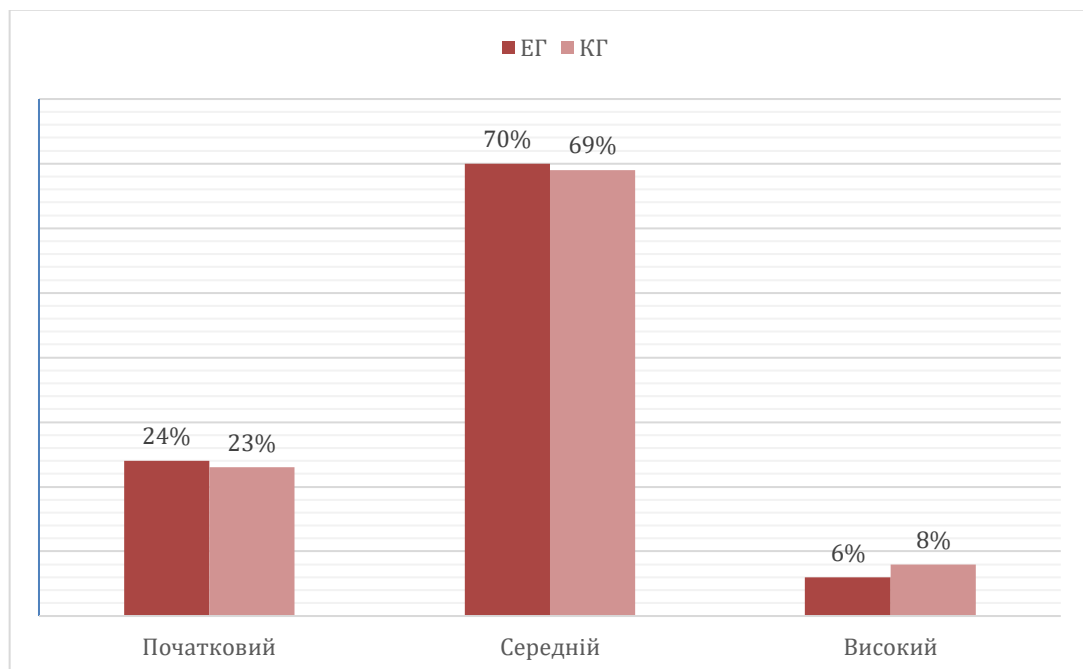

Рис. 2.1. Рівень суб'єктності позиції молодшого школяра під час роботи з портфоліо у ЕГ та КГ на констатувальному етапі експерименту

З результатів діагностики можемо спостерігати, що на початковому рівні суб'єктність в ЕГ у 24% дітей, в КГ у 23%.

На середньому рівні в ЕГ – у 70% , в КГ – у 69%.

На високому рівні в ЕГ – 6%, в КГ – 8%. Це свідчить про те, що рівень сформованості суб'єктної позиції у дітей, на даному етапі експерименту мають у обох груп приблизно однакові показники.

Отже, за результатами нашого експерименту виявлено ряд проблем при впровадженні технології портфоліо як засобу формування суб'єктної позиції молодших школярів , а саме:

- більшість дітей не до кінця усвідомлюють навіщо вони ведуть портфоліо;
- мотивація переважної більшості дітей полягає в отриманні кращих оцінок чи похвали, а не у задоволеності від покращення своїх результатів;
- батьки недостатньо працюють з дітьми задля зростання рівня їх суб'єктності, часто роблячи роботу за них аби зекономити час і т. п.
- вчителі недостатньо приділяють уваги роботі з батьками та дітьми щодо підвищення активності власне школяра при роботі з портфоліо, його самостійності у виборі робіт та їх узагальненні.

З метою покращення результатів формування суб'єктної позиції засобом портфоліо у дітей молодшого шкільного віку та усунення окреслених проблем розроблено методичні рекомендації.

2.2. Методичні рекомендації щодо використання технології портфоліо для формування суб'єктної позиції молодшого школяра та перевірка їх ефективності.

Перш ніж провести повторне експериментальне дослідження сформованості суб'єктної позиції молодших школярів – контрольний експеримент, доцільно в експериментальну групу впровадити розроблені методичні рекомендації.

Аналіз результатів педагогічного експерименту показав, що потенціал використання портфоліо як способу оцінювання навчальних досягнень учнів на практиці ще не завжди реалізується повною мірою. Першим моментом, який викликав занепокоєння є те, що не всі учні із задоволенням ведуть портфоліо. Щоб запобігати подібній ситуації, потрібно з першого дня налаштовувати учнів відповідним чином, насамперед, зацікавити цим видом діяльності першокласників.

Доцільно скористатися методом наочності: продемонструвати цікаві зразки портфоліо учнів за попередні роки. Демонстрацію необхідно супроводжувати поясненнями, привернути увагу учнів до найбільш вдалих рішень, до яскравих елементів. Вчителю неодмінно слід продемонструвати школярам своє захоплення змістом портфоліо і одночасно розпочати їх мотивувати відповідним чином (Наприклад: «Подивіться, які цікаві захоплення (сімейні фото, малюнки тощо), а скоро ви зможете розповісти і про ваші!»). Надалі активувати учнів допоможуть елементи дискусії (Наприклад: «Як вважаєте, які розділи потрібні для вашого портфоліо?»). З огляду на вікові особливості молодших школярів, ознайомлення із портфоліо доцільно провести в ігровій формі, чи, принаймні, із застосуванням елементів гри.

Робота з портфоліо учнів ведеться з участю батьків, класного керівника, педагогів додаткової освіти.

При формуванні портфоліо обов'язки між учасниками навчального процесу розподіляються так (рис.2.2):

<p>Учні: збирають матеріал для портфоліо, обговорюючи з вчителями та батьками.</p>	
<p style="text-align: center;">Класовод</p> <p>є консультантом та помічником, що виступає взаємодію з учнями на основі принципів співробітництва, поетапного навчання основ ведення портфоліо; координує діяльність у цьому напрямі: організує виставки, презентації, інформує учнів про конкурси та олімпіади різного рівня; сприяє залученню у різні види діяльності; здійснює інформаційну роботу з батьками учнів з формування портфоліо; підтверджує достовірність освітніх досягнень учнів; здійснює посередницьку функцію між учнями, педагогами додаткової освіти, представниками соціуму з метою поповнення портфоліо.</p>	<p style="text-align: center;">Батьки:</p> <p>допомагають у заповненні портфоліо, у структуруванні матеріалів; беруть участь у підготовці та проведенні презентації портфоліо; беруть участь в аналізі та оцінюванні портфоліо.</p>

Рис. 2.2. Суб'єкти складання портфоліо та їх обов'язки

На самому початку, коли дитина тільки починає працювати над упорядкуванням портфоліо, без допомоги батьків йому не обійтися. Але в міру того, як вона дорослішає, цю допомогу треба зводити до мінімуму. У процесі роботи неминуче відбувається процес осмислення дитиною своїх досягнень, формування ставлення до отриманих результатів та усвідомлення можливостей.

Батьки можуть бути не тільки джерелом інформації, реальним помічником та підтримкою дитини, а й безпосереднім учасником.

Дуже важливо зробити батьків своїми союзниками у непростій справі оформлення портфоліо. Тому спочатку варто залучати активних, небайдужих батьків. Необхідна система консультативної допомоги: консультації щодо

оформлення та заповнення сторінок портфоліо.

Важливо навчити спостерігати, помічати все нове та цікаве та неодмінно фіксувати, записувати. За допомогою портфоліо батьки бачать свою дитину з боку, її бажання, інтереси.

Портфоліо також може використовуватися як додатковий матеріал щодо сім'ї – укладу її життя, інтересів, традицій. Процес створення портфоліо сприяє налагодженню тепліших взаємин у сім'ї.

Одним з головних результатів роботи над портфоліо є те, що батьки вчаться спостерігати і помічати зміни, що відбуваються, систематизувати їх. Певну допомогу можуть надати пам'ятки, опитувальники, спираючись на які батьки зможуть виділити особливо яскраві та цікаві моменти розвитку дитини.

Працюючи над складанням портфоліо, батьки і дитина не тільки підтримують постійний інтерес до навчально-пізнавальної діяльності, а й набувають безцінного досвіду роботи з портфоліо, який стане в нагоді у старшій школі.

Оцінка батьком дитини часом відрізняється від оцінки вчителя: часто вона буває заниженою, завищеною чи критичною через незнання батьками вікових особливостей дітей. З цією метою вчителю рекомендується проводити з батьками бесіди, індивідуальні розмови.

Робота над складанням портфоліо стане для дитини та батька найцікавішим духовним взаємозбагаченням. Зайнявши надалі своє гідне місце в сімейному архіві, портфоліо подарує багато ніжних спогадів і принесе не менше задоволення, ніж сімейний альбом.

Робота з портфоліо досягнень складається з кількох етапів (рис.2.3):

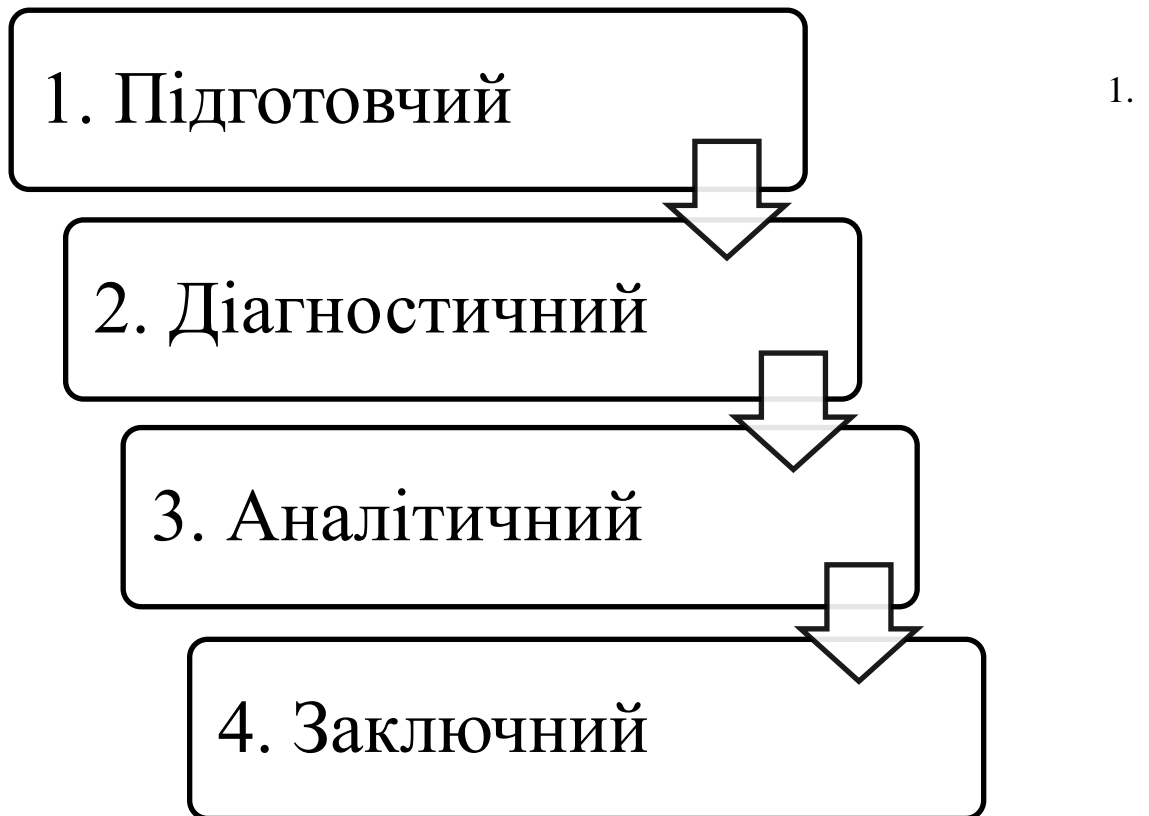

Рис. 2.3. Етапи роботи з портфоліо

Підготовчий етап роботи з портфоліо досягнень учня початкової школи починається на початку вересня у першому класі і триває по вересень – жовтень (1 чверть першого класу).

У цей період вчитель інформує учнів та батьків про значущість портфоліо та необхідність його ведення. Для учнів проводяться бесіди, а для батьків – індивідуальна роз'яснювальна робота, а також приділяється час на батьківських зборах.

Класний керівник демонструє зразок портфоліо учня початкової школи, знайомить із структурою портфоліо, дає чіткий інструктаж з оформлення.

У підготовчий період учні разом з батьками та класним керівником мають підготувати робочі матеріали, скласти план портфоліо та оформити папку. Вчитель рекомендує учням певний (однаковий для всього класу) вид портфоліо, але учні можуть вибрати на свій розсуд вид портфоліо та його оформлення.

Батьки отримують короткі пам'ятки, як оформити робочі матеріали та сам електронний варіант портфоліо на електронному носії.

Як оформити портфоліо:

1. «Портфоліо» – це титульний лист. Якщо вийде, вставте у рамочку фотографію дитини з 1 вересня.
2. «Мій світ» – це назва великого розділу. На ньому писати нічого не треба.
3. «Що означає моє ім'я?» Знайти розшифровку імені Вашої дитини. По можливості, нехай школяр сам своєю рукою напише друкованими літерами.
4. «Моя сім'я». Можна вклеїти загальну фотографію. І нехай дитина напише імена батьків.
5. «Про мою сім'ю». Бажано написати міні-твір.
6. «Моє місто». Вставити фотографію у рамочку. Унизу підписати назву міста.
7. «Схема маршруту від будинку до школи». Намалювати схематичний малюнок. Позначити дорогу, будинки, дорожні знаки, якщо вони трапляються на дорозі.
8. «Моя школа». Фотографія або малюнок школи, номер школи.
9. «Класний керівник» та «Мій клас». Вставити фотографії, підписати ПІБ класного керівника.
10. «Список класу». Писати нічого не треба. Пізніше буде вклеєно список класу.
11. «Мої вчителі». Назва предмета, ПІБ педагога. Інформацію дивимось на перших сторінках щоденника.
12. «Мої захоплення». Фото дитини, яка захоплюється якоюсь справою. І невелика розповідь про хобі.
13. «Мої друзі». Фотографії та імена друзів.
14. «Мої подорожі». Фотографії з відпустки. Де відпочивали? З ким?
15. «Моє навчання», «Мої досягнення», «Моя громадська робота», «Моя

творчість». Нічого не пишемо. Це титульні аркуші розділів портфоліо.

Діагностичний та аналітичний етапи роботи з портфоліо досягнень учнів початкової школи є наскрізними та тривають усі чотири роки навчання. Дані етапи не відокремлюються один від одного. Діагностика та аналіз результатів тісно пов'язані між собою.

Діагностичний етап передбачає роботу з розвитку навичок рефлексивної та оціночної (самооціночної) діяльності учнів. А також формування вміння ставити цілі, планувати та організовувати власну діяльність.

Усі діагностичні роботи зберігаються в портфоліо в розділі «Моє навчання». А отримані за них бали або позначки фіксуються в оцінних аркушах розділу «Матеріали спостережень». Оціночні листи вчитель оформляє на свій розсуд, відповідно до поставлених цілей та плану роботи.

Аналітичний етап передбачає індивідуальне консультування учнів за результатами діагностик та вибору освітнього маршруту. А також індивідуальне консультування батьків за підсумками роботи за певний період, опрацювання та аналіз результатів. Протягом цих етапів вчитель навчає дітей:

- оцінювати свої роботи самостійно;
- звертає їхню увагу на покращення якості їх робіт порівняно з попереднім періодом.

Вчитель веде облік всіх досягнень учнів як і навчальної, і у позаурочної діяльності. Предметні результати фіксуються у п'ятибальній системі оцінки отриманих результатів, метапредметні результати – у балах, досягнення у позаурочній, проектній та дослідній діяльності – у кількісному та якісному показниках (кількість грамот, сертифікатів, нагород та які призові місця зайняв учень). Може вибудовуватись рейтинг досягнень учня як у порівнянні з самим собою, так і з іншими учнями класу за певний період часу, наприклад, за чвертями, півріччями або навчальними роками.

Завершується робота з портфоліо на заключному етапі у квітні – травні

четвертого класу. Аналізуються результати роботи. Підбиваються підсумки.

Проміжне підбиття підсумків проводиться наприкінці кожного навчального року, найкращі портфоліо досягнень за рішенням методичного об'єднання вчителів початкових класів можуть бути представлені на міському конкурсі портфоліо досягнень – «Дивись відмінників».

Аналіз, інтерпретація та оцінка окремих складових «портфеля досягнень» і всього портфоліо загалом ведеться з позицій досягнення запланованих результатів з урахуванням основних результатів початкової загальної освіти, які встановлюються вимогами.

Критерії оцінки окремих складових портфеля досягнень можуть бути адаптовані вчителем з урахуванням особливості класного колективу та індивідуальних особливостей дітей.

При адаптації критеріїв доцільно співвідносити їх із критеріями та нормами, представленими в прикладах інструментарію для підсумкової оцінки досягнення запланованих результатів, спроектувавши їх на даний етап навчання.

Складові «портфеля досягнень» можуть бути оцінені якісно та кількісно (у балах).

У поточній оціночній діяльності та при оцінці окремих складових «портфеля досягнень» можуть використовуватися оцінки типу:

«залік/незалік» («задовільно/незадовільно») тобто оцінка, що свідчить про освоєння знань і правильне виконання навчальних дій, побудованих на опорному навчальному матеріалі;

«добре», «відмінно» оцінками, що свідчать про засвоєння знань на рівні усвідомленого довільного оволодіння навчальними діями, а також про кругозір, широту або вибірковість інтересів.

Для створення умов активного використання учнями матеріалів портфоліо для самооцінки своєї навчальної та позанавчальної діяльності; умов, коли той, хто навчається, ставитиме перед собою цілі, орієнтовані на

високі результати, використовуються методи «Щоденник зростання», «П'єдестал успіхів».

На етапі контрольного експерименту було порівняно результати сформованості суб'єктності у дітей експериментальної групи, де здійснювалося цілеспрямоване формування портфоліо та контрольної, де такого організованого розвивально-креативного впливу не було.

Ми повторно провели експериментальне дослідження після впровадження методичних рекомендацій, результати якого відображені в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

**Результати перевірки у відсотковому відношенні на стадії
контрольного експерименту**

	Рівень сформованості портфоліо		
	Початковий	Середній	Високий
ЕГ	18%	72%	10%
КГ	22%	70%	8%

На зображених нижче діаграмах рис. 2.4 ми порівняли рівень суб'єктності дітей молодшого шкільного віку у ЕГ та КГ.

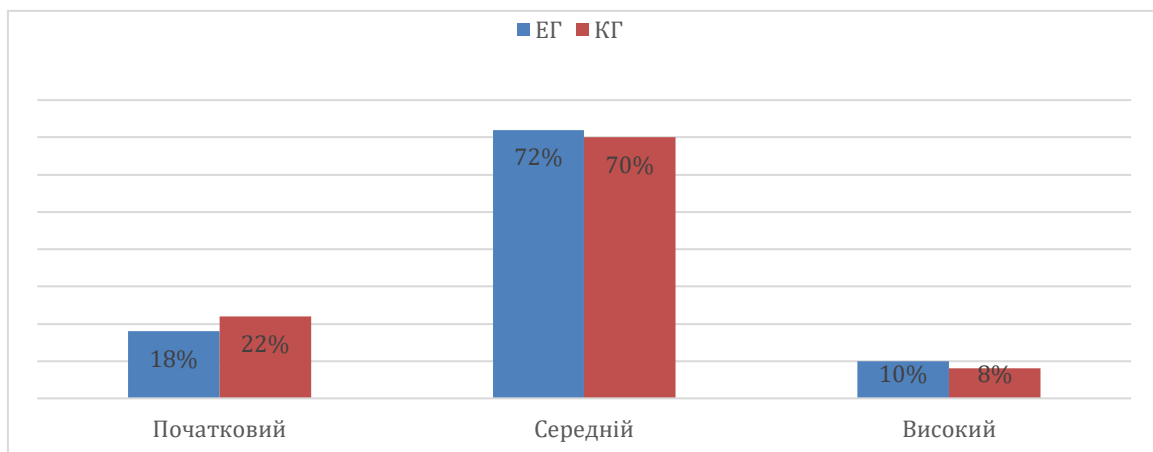

Рис. 2.4. Рівень суб'єктності дітей молодшого шкільного віку у ЕГ та КГ

Можемо спостерігати, що на високому рівні сформована суб'єктна позиція в ЕГ виявилася у 10% дітей, у КГ так і залишилось 8%. На середньому рівні в ЕГ – 72%, в КГ – 70. На початковому рівні в ЕГ – 18%, в КГ – майже без змін 22%.

Отже цілісний аналіз показав, що рівень сформованості суб'єктної позиції дітей молодшого шкільного віку у ЕГ виріс. Це свідчить про те, що проведена робота сприяла підвищенню показників.

Як ми бачимо рівень суб'єктності у дітей контрольної групи залишився майже без змін. Отже, нами була проведена робота з дітьми молодшого шкільного віку, мета якої полягала в тому, щоб покращити процес формування суб'єктної позиції дітей молодшого шкільного віку засобами гри.

Таким чином, щоб підвищити рівень суб'єктності дітей молодшого шкільного віку, потрібно використовувати вище вказані методичні рекомендації при роботі з портфоліо як засобом формування суб'єктної дітей.

Висновки до розділу 2

Емпіричне дослідження проводилось відповідно до мети і основних завдань роботи.

Мета констатуючого етапу роботи – виявлення рівня сформованості суб'єктної позиції у дітей молодшого шкільного віку .

Завдання:

- визначення експериментальної та контрольної груп;
- вибір діагностичного інструментарію та обґрунтування критеріїв оцінки;
- діагностика та інтерпретація отриманих результатів.

З результатів діагностики можемо спостерігати, що на початковому рівні суб'єктність в ЕГ у 24% дітей, в КГ у 23%.

На середньому рівні в ЕГ – у 70% , в КГ – у 69%.

На високому рівні в ЕГ – 6%, в КГ – 8%.Це свідчить про те, що рівень сформованості суб'єктної позиції у дітей, на даному етапі експерименту мають у обох груп приблизно однакові показники.

З метою покращення результатів формування та розвитку портфоліо у дітей молодшого шкільного віку розроблено методичні рекомендації.

Перш ніж провести повторне експериментальне дослідження сформованості суб'єктної позиції молодших школярів – контрольний експеримент, доцільно в експериментальну групу впровадити розроблені методичні рекомендації формування суб'єктної позиції молодших школярів засобом портфоліо.

На етапі контрольного експерименту було порівняно результати сформованості суб'єктності у дітей експериментальної групи, де здійснювалося впровадження методичних рекомендацій та контрольної, де такого організованого розвивально-креативного впливу не було.

Ми повторно провели експериментальне дослідження після

застосування методичних рекомендацій програми та можемо спостерігати, що на високому рівні сформована суб'єктна позиція в ЕГ виявилось у 10% дітей, у КГ так і залишилось 8%. На середньому рівні в ЕГ – 72%, в КГ – 70. На початковому рівні в ЕГ – 18%, в КГ – майже без змін 22%.

Отже цілісний аналіз показав, що рівень сформованості суб'єктної позиції дітей молодшого шкільного віку у ЕГ виріс. Це свідчить про те, що проведена робота сприяла підвищенню показників.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши науково-педагогічну літературу, педагогічний досвід, а також експериментально ми дійшли висновків, що надзвичайно важливим у професійній майстерності вчителя є вміння під час навчальної діяльності учнів розвивати в них почуття обов'язку і відповідальності в навчанні. Це призводить до того, що діти намагаються перемогти всі ймовірні труднощі, відчують радість від цих перемог, навіть з тих предметів, до яких не мають безпосереднього інтересу. Питання формування суб'єктної позиції школяра в освітньому процесі є актуальним для педагогічної науки та практики. Її прояви свідчать про особливості мотиваційної сфери особистості під час вирішення освітніх завдань.

Для формування суб'єктної позиції молодшого школяра та суб'єктних відносин досить ефективним є запровадження технології портфоліо. Портфоліо є ефективною технологією формувального оцінювання, яка характеризується низкою особливостей та переваг, порівняно із традиційними способами оцінювання.

Портфоліо є своєрідним звітом щодо досягнень і захоплень учня. У процесі його наповнення легко відстежити прогрес у різних сферах розвитку школяра, оцінити здібності в умінні застосувати набуті знання на практиці. Портфоліо дає можливість учневі розвинути здатність самостійного оцінювання своїх досягнень, підвищує самомотивацію, відповідальність; дає змогу досягти кращих результатів у процесі навчання, розвиває навички планування і постановки цілей, допомагає вчителям побачити приховані здібності учня, що необхідно для подальшого їх розвитку.

За результатами констатувального етапу нашого експерименту виявлено ряд проблем при впровадженні технології портфоліо як засобу формування суб'єктної позиції молодших школярів, а саме:

- більшість дітей не до кінця усвідомлюють навіщо вони ведуть портфоліо;

- мотивація переважної більшості дітей полягає в отриманні кращих оцінок чи похвали, а не у задоволеності від покращення своїх результатів;
- батьки недостатньо працюють з дітьми задля зростання рівня їх суб'єктності, часто роблячи роботу за них аби зекономити час і т. п.
- вчителі недостатньо приділяють уваги роботі з батьками та дітьми щодо підвищення активності власне школяра при роботі з портфолію, його самостійності у виборі робіт та їх узагальненні.

З метою покращення результатів формування суб'єктної позиції засобом портфолію у дітей молодшого шкільного віку та усунення окреслених проблем розроблено методичні рекомендації.

Перш ніж провести повторне експериментальне дослідження рівня сформованості суб'єктної позиції молодших школярів – контрольний експеримент, в роботі з експериментальною групою було застосовано розроблені методичні рекомендації.

На етапі контрольного експерименту було порівняно результати експериментальної групи, де здійснювалося цілеспрямоване впровадження методичних рекомендацій та контрольної, де такого організованого розвивально-креативного впливу не було.

Отже цілісний аналіз показав, що рівень суб'єктності дітей молодшого шкільного віку у експериментальній групі виріс, у той час як в контрольній показники не змінились. Це свідчить про те, що проведена робота сприяла підвищенню показників.

Портфолію допомагає вирішувати такі важливі педагогічні завдання:

- 1). Підтримувати та стимулювати навчальну мотивацію школяра;
- 2). Формувати вміння вчитися;
- 3). Розвивати навички оціночної діяльності;
- 4). Ставити цілі, планувати та організовувати навчальну діяльність.

Складання портфолію учня справа непросте, вчителю з самого початку потрібно побудувати роботу таким чином, щоб школярі самі докладали зусиль

до формування портфоліо. Заповнення розділів портфоліо формує у дитини звичку фіксувати свої успіхи, дитина бачить, що її результати стають кращими і дізнається про свої сильні та слабкі сторони.

Проаналізувавши роботу зі створення портфоліо, можна дійти висновку – портфоліо є потужним стимулюючим засобом, дозволяє максимально розкрити індивідуальні можливості учнів, сприяє підвищенню самооцінки школяра, сприяє розвитку мотивації подальшого особистісного зростання. Цінність портфоліо у тому, що ця технологія є засобом активізації особистісного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бібік Н.М. Нова українська школа: poradnik dla vchitelja. – К. :Літера ЛТД, 2019. – 208 с.
2. Галян О. І. Особистість школяра у вимірах суб'єктності : історико-педагогічний дискурс : монографія. Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2017. – 360 с.
3. Гора Н.В. Педагогічні умови формування професійної компетентності. Молодий вчений. 2018. № 6(58). С. 134-137.
4. Деньга Н. М. Упровадження методичної системи з підготовки майбутніх учителів початкових класів до використання формувального оцінювання. *Імідж сучасного педагога*. 2020. № 1(190). С. 38–44.
5. Єжова О.О. Сутність організаційно-педагогічних умов педагогічного процесу. Психолого-педагогічні науки. 2014. № 3. С. 39-43.
6. Зарецкий Ю.В. Субъектная позиция по отношению к учебной деятельности как ресурс развития и предмет исследования. Консультативная психология и психотерапия. 2013. Том 21. № 2. С. 110–128.
7. Зубенко К. Формування відповідального ставлення до навчання в учнів початкових класів. URL: <https://www.academia.edu>
8. Калюжна Є.М., Шевергіна М.В. Вплив самооцінки особистості на її академічну успішність у молодшому шкільному віці. Молодий вчений. 2016. № 5(32). С. 559-663.
9. Канівець Т.М. Основи педагогічного оцінювання. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. 102 с.
10. Каткова Т.А., Варіна Г.Б. Вплив успішності навчання на самооцінку молодшого школяра. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua> > eprint. PDF.

11. Кірик М. Данилова Л. Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти. Львів: Світ, 2019. – 136 с.
12. Коберник І. Оцінювання в Новій українській школі: ресурс для розвитку замість вироку. URL: <https://nus.org.ua/view/otsinyuvannya-v-novij-ukrayinskijshkoli-resurs-dlya-rozvytku-zamist-vyroku/>.
13. Коберник І., Топол В. Оцінювання по-новому: як закордонний досвід оцінювання в початкових класах можна використати в Україні. URL: <https://nus.org.ua/articles/otsinyuvannya-po-novomu-yak-zakordonneotsinyuvannya-v-pochatkovykh-klasah-mozhna-vykorystaty-v-ukrayini/>.
14. Ковальчук Л. Моделювання науково-педагогічних досліджень. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 520 с.
15. Кузьмінська О.Г. Портфоліо як одна з форм оцінювання та саморефлексії ліцеїстів. URL: <https://fi.npu.edu.ua> > Zbirnik_KOSN > 2.pdf.
16. Лаппо В.В. Основи педагогічних досліджень. Івано-Франківськ: НАІР, 2016. 284 с.
17. Локшина О. Інновації в оцінюванні навчальних досягнень учнів у шкільній освіті країн Європейського Союзу. Порівняльно-педагогічні студії. 2019. № 2. С. 107–114.
18. Лузан П.Г., Сопівник І.В., Виговська С.В. Основи науково-педагогічних досліджень. Київ, 2012. 219 с. 85
19. Мета і цілі оцінювання у сучасній школі. URL: <http://vyzhnytsiazosh.cv.sch.in.ua> > downloads.
20. Методичні рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів другого класу: Додаток до наказу МОН України від 27.08.2019 р. № 1154.
21. Методичні рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів першого класу: Додаток до наказу МОН України від 20.08.2018 р. № 924.
22. Методичні рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень

учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти, затверджені Наказом Міністерства освіти і науки України від 13 липня 2021 р. № 813. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodoocinyuvannya-rezultativ-navchannya-uchniv-1-4-klasiv-zakladiv-zagalnoyiserednoyi-osviti>.

23. Методологія наукової діяльності / за ред. Д.В. Чернілевського, Вінниця : Нілан-ЛТД, 2012. 364 с.

24. Міхно О. П. До питання характеристики учня у теорії та практиці навчальних закладів України початку ХХ ст. Педагогіка і психологія. 2017. № 3. С. 76–86.

25. Морзе Н.В., Барна О.В., Вембер В.П. Формувальне оцінювання: від теорії до практики. Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. 2013. № 6. С. 45-57.

26. Наказ Міністерства освіти і науки України від 20.08.2018 № 924 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів першого класу у Новій українській школі».

27. Наказ Міністерства освіти і науки України від 27.08.2019 р. № 1154 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів другого класу».

28. Науково-педагогічне дослідження / укл. Н.Н. Чайченко та ін. Суми: СОІППО, 2015. 190 с.

29. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska_shkola-compressed.pdf.

30. Нова українська школа. Порадник для вчителя / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

31. Онопрієнко О. В. Портфоліо як засіб контролю результатів навчання на засадах компетентнісного підходу. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань, 2012. Вип. 34. URL: http://abclab.usoz.ua/_ld/0/18.doc.

32. Онопрієнко О.В. Інструментарій оцінювання результатів компетентнісно орієнтованого навчання молодших школярів : метод. посіб. Київ : КОНВІПРІНТ, 2020. 72 с.

33. Онопрієнко О.В. Формувальне оцінювання навчальних досягнень учнів: сутність і методика здійснення. Український педагогічний журнал. 2016. № 4. С. 36-42.

34. Основи науково-педагогічних досліджень / І. П. Аносов та ін. Мелітополь : ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2015. 218 с.

35. Остапчук С.С. Оцінювання навчальних досягнень учнів у вітчизняній педагогічній теорії й практиці кінця XIX – 40-х років XX ст.: історіографія та джерела дослідження. Педагогічний дискурс. 2013. Випуск 15. С. 507-513.

36. Панасенко Е.А. Експеримент у педагогічних дослідженнях в Україні : теорія та практика: монографія. Донецьк: «Донбас», 2013. 756 с.

37. Парфьонова Н. Формувальне оцінювання в сучасній системі оцінювання навчальних досягнень учнів. Матеріали конференцій МЦНД, 2020. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/mcnd/article/view/4831>.

38. Пожидаєва О.В. Педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до консультативної діяльності. Наукові записки: зб. ст. 2012. № 6. Сер. Психолого-педагогічні науки. С. 133–139.

39. Портфоліо учня початкової школи. URL: <http://www.classwork.in.ua/?p=1646>.

40. Портфоліо учня. Зразок оформлення. URL: <https://urok-ua.com/portfoliouchnya>.

41. Портфоліо: Тренінг для педагогів з питань впровадження проекту Державного стандарту початкової загальної освіти / липень 2017 року. URL: [https://nus.org.ua > uploads > 2017/08 > portfolio-r. ... pdf](https://nus.org.ua/uploads/2017/08/portfolio-r...pdf).
42. Портфоліо: Тренінг для педагогів з питань впровадження проекту Державного стандарту початкової загальної освіти / липень 2017 року. URL: [https://nus.org.ua > uploads > 2017/08 > portfolio-r. ... pdf](https://nus.org.ua/uploads/2017/08/portfolio-r...pdf).
43. Початкова освіта у контексті шкільних змін: теорія, методика, практика, досвід: монографія / За ред. В.В. Ягоднікової, О.В. Кузнецової. Одеса: Астропринт, 2021. 460 с.
44. Професійна освіта: словник / укл. С. Гончаренко, та. ін; за ред. Н. Ничкало. Київ: Вища шк., 2012. 380 с.
45. Професійний стандарт за професією «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти»: затверджений наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 № 2736-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>
46. Редайло В. С. Педагогічні умови формування методичної компетентності майбутніх викладачів української літератури. Наука і освіта. 2014. №5. С. 266-272.
47. Словник-довідник з професійної педагогіки / За ред. А.В. Семенової. Одеса: Пальміра, 2016. 222 с.
48. Стребна О.В. Формувальне оцінювання як засіб підтримки і розвитку здобувачів освіти початкової школи. Педагогічний альманах. 2020. Вип. 46. С. 70-79.
49. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві. Вибрані твори в 5-ти т. Т. 2. Київ: Рад. шк., 1976. С. 465–466.
50. Технологія портфоліо учнів 1-го класу НУШ. URL: [https://vseosvita.ua > ... > НУШ](https://vseosvita.ua/>...>НУШ).
51. Тушева В. В. Основи наукових досліджень. Харків: «Федорко»,

2014. 408 с. 88

52. Фідкевич О. Бакуліна Н. Нова українська школа: теорія і практика формувального оцінювання у 1 -2 класах закладів загальної середньої освіти. – К: Генеза, 2019. – 64с.

53. Фідкевич О.Л. Нова українська школа: теорія і практика формувального оцінювання у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти: навч.-метод. посіб. Київ: Генеза, 2019. 61 с.

54. Фідкевич О.Л. Нова українська школа: теорія і практика формувального оцінювання у 3-4 класах закладів загальної середньої освіти: навч.-метод. посіб. Київ: Генеза, 2020. 96 с.

55. Формувальне оцінювання в освітньому процесі початкової школи: навч.- метод. посіб. / Н.Б. Ларіонова, Н.М. Стрельцова. Харків: Друкарня Мадрид, 2020. 83 с.

56. Хващевська О.О. Інноваційні технології навчання молодших школярів у контексті реформи початкової освіти. – Молодий вчений, № 9 (49), 2017. – 10 – 12 с.

57. Щербак О.І., Софій Н.З., Бович Б.Ю. Теорія і практика оцінювання навчальних досягнень / За наук. ред. О.І. Щербак. Івано-Франківськ, «ЛілеяНВ», 2014. 136 с.

58. Ярова О. Тенденції розвитку початкової освіти в країнах Європейського Союзу (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): монографія. Київ: Педагогічна думка, 2018. 434 с.